

MEVLEVİLİĞİ TEMSİL EDEN EŞYALAR

Yazan:

Mehmet ÖNDER

Konya Müzesi Müdürü

Evvelki yazımızda (1), *Me'ulvi Giyim-* 1956.

leri'ni tetkik etmiştik. Bu defa, Mevleviliği temsil eden bazı eşyalarla, bunların şekilleri ve kullanış yerleri üzerinde kısaca duracağız.

Bilindiği gibi, tekke eşyaları, mensup oldukları tarikatın bünyesinden, onun çeşitli ihtiyaçlarından doğmuş olup çoğu zaman tarikatı temsil ederler. Bazan bu eşyaların diğer tarikat mensupları tarafından da kullanıldığı görülür. Mesela, konumuza giren post, zikir tesbihi v. s. gibi tekke eşyalarını hemen bütün tarikatlarda, bazı farklarla bulmak mümkündür.

Diğer tarikat eşyaları gibi, Mevleviliği temsil eden eşyalar da, tarikatın kuruluşundan sonra kullanılmaya başlanmış ve bu eşyalara mistik birer ifade verilmiştir. Mevlevilik, Mevlana'nın vefatından sonra kurulduğu için, bu eşyaların menşei ni tarikatın kuruluş devri olan XIV., hatta XV. yüzyıllarda sonraya almak lazımdır. Mevlevilerce kullanılmış ve mevleviliği temsil etmiş eşyalardan bazılarını sıralayalım:

POST:

Geyik, kaplan, koyun, tiftik keçisi v. s. gibi yumuşak tüylü, terbiye edilmiş ve sergi olarak kullanılmış hayvan derilerine "post" denir. Post'un hemen her tarikatta önemli bir yeri olup, "post" sözü daimi "makam" manasına kullanılmıştır.

Tekke eşyaları ile, bunların ifade ettikleri manadan bahseden *Esrar-ı Tac* (2) A. İzzet Koyunoğlu Kitaplığı yazmaları).

adlı bir risalede, postun, Peygamber *Hazreti İbrahim* zamanından beri kullanılmakta olduğu, oğlu *İsmail'i* kurban edeceği zaman Allah tarafından *Cebrail* vasıta:

(1) Türk Etnoğrafya Dergisi, sayı: 1, s.: 7.;

(2) Risale-i *Esrar-ı Tac*, s.: 174 (Konya'da,

ile bir koç gönderildiği, İbrahim'in bu koçu kurban ederek postunda namaz kıldığı,

İsmail de babasının makamı olarak bu post üzerine oturduğu, bundan böyle, tarikat şeyhlerinin de post'a oturageldikleri kaydedilmektedir. Bu sebeptendir ki, tarikat şeyhlerine ve bilhassa Mevlevi şeyhine "posta oturan" anlamında "post-nişin" denilmiştir.

Tarikat inancına göre, postun beş köşesi, beş vakit namazı ifade ettiği gibi, her köşesinin ayrı bir manası vardır. Baş tarafta (mihrap) denir. Mihrap'ın sağındaki köşeye (bab-ı şeriat), solundaki köşeye (bab-ı tarikat) denir. Keza ayak tarafındaki sağ köşe (bab-ı marifet), sol köşe (bab-ı hakikat)tır. (Resim: 1). Bunlar şu şekilde ifade edilmiştir: Şeriat, dinin dışı, hakikat içidir. Tarikat, şeriatın haki, katevaran manevi yol, marifet ise hakikat} ulaşıktan sonra taşkınlık etmeyip sıranı gizlemek ve edebe riayet etmektir. Mevlevi.- na Celaleddin, Mesnevi adlı eserinde (cilt: V. Dübace), şeriat'ı muma, tarikatı mumun ışığına, hakikati varılacak yer, yani maksada ulaşmaya benzetmektedir.

Mevlevi dergahlarında kullanılan postlar, makam ve mertebelere göre sıralanırdı. Bunlar, bilfarz Konya Mevlevi Dergahında "Huzur-ı Pir" denilen mahallde *Post Kul>besi* altına, *Se,rmahane'ye* v0 *Meydan-ı şcl'if* odasına serilir ve şu makamların adını alırdı:

a) *Pir Postu*: Tarikatın pir'i *Mevlan:ı Celaleddin* adına serilen bu posta "Şeyh Postu" da denir. Postların sağ tarafına ve en başa serilen kıdemli bir post'tır. Kırmızı renkte olan bu posta, mevlevi şeyhi (post-nişin) oturur.

b) *Sultan Veled Postu*: Mevlana'nın büyük oğlu ve tarikatın Hüsameddin Çekbi'den sonra, soydan ilk şeyhi *Sultan Velr* adına serilen bu posta "sertabbah = Aş,1 dede" postu eladır. Beyaz renkte olan b,1

post, Şeyli postu'ndan sonr:ı yer alır. Se- tabbah, dergah'a yeni gelen ve matbah:ı **hizmet eden nev-niy3.zların terbiyesi** :e görevli dededir. Bu postun yanına hazmı *scı tarik = tarikatçı clede ile rrieydcıncı clede'nin* aynı renkteki postlan da ser¹. miştir.

c) *Ateş - baz-ı Veli Postu*: Mevla- na'nın aşçıbaşısı Ateş-baz-ı Veli *Şerrised- din İbn-i İzzecldin* adına serilen post'tur. Bu postun da rengi beyaz olup, aşçıbaşının umumi vekili sayılan (kazancı dede) ye aittir.

Bu üç büyük ve kutsal ma,kamı ifade eden postlardan ayn ohrak diğer bazı postlar -da vardır. Mesela, aynı zamand::ı. "çilehane" olan mevlevi matbahında, yük- sek bir sedirde serili bulunan ve nev-ni- yazların üç gün oturarak ikrar verdikleri Uyah renkli (sah postu) veya (ayak pos- tu) da bu cümledendir.

Posta, niyazla, hürmetle oturmak adettir. Posta oturacak kimse, sağ ayağı- nın baş parmağını, sol ayağının baş par- mağı üzerine koyup, vücudunu belden iti- baren h:ıfifçe bükerek ve bu esnada başını da göğsüne indirmek suretiyle, eller göğüs- b çapraz, selam verir ve öyle oturur. Semahanede de, sema baxlamadan önce "post duası" edilir.

SEMA TAHTASI (Meşk Tahtası:

Ceviz veya ıhlamur ağacından yapılan 1 m. en ve boyunda kare şeklinde cilalı bir b.htadır. Tahtanın tam ortasında iri, yuvarlak başlı, bakır veya pirinçten bir kabara çivisi çakılıdır. Çivi, s,01 ayağın baş parmağı ile orta parmağı arasına girecek şekilde tümsek olar:ık ayarlanmış ve etra- fına dairevi bir yuva açılmıştır (Resim: 2).

Mevlevi dergahları matbahında muha- faza edilen sema veya meşk tahtaları, se- ma öğrenecek (çıkarcak) dervişlerin ta- lim ettikleri bir eşya olarak kullanılmıştır. Semaya yeni başlayan bir mevlevi can'ı, çıplak ayakla tahtanın yanına gelerek ba'ş keser (eğer), sol dizini yere kor, sağ di- zini bükerek çöker. Çivinin başını hür- metle öperek (çivi ile görüşerek), sağ avu-

cunda tuttuğu bir miktar tuzu çivinin başını döker. Bundan sonra ayağa kalka - rak sol ayağının baş parmağı ile orta pa'!'. mağı arasına çiviyi yerleştirir; böylece sol ayak kaymıyacak şekilde çiviye ve tahtaya tesbit edilmiş olur.

Sol ayağa *clirck*, sağ ayağa *çark* denir. Sol ayağını - diz bükülmeden - çivi merkez olmak üzere E:lla doğru çevirirken sağ ayağını, sol dizinin hizasına kadar kaldırı ve sol ayağa dikey olmak ve par- mak uçları sola gelmek üzere yere b:ırsar, bu esnada usulünce kol aç:ır. Böylece bir devir yapılır. Bu şekilde sema meşki, se- mazen çivisiz devir yapıncaya kadar de- vam eder. Sema'ı, dedelerden usta bir se- mazen meşketirir. Bu şahsa (sema dede- si) denir.

Bazı mevlevihanelerde, bilfarz Kon- ya'da, matbahın tahta döşemelerine çiviler çakılmak E:uretiyle, bu döşemeler meşl tahtası olarak kullanılmıştır. Diğer ba:l:ı mevlevihanelerde, bilfarz İstanbul Gahta Mevlevihanesinde sema, hususi bir meşk tahtasında öğretilmiştir.

ZİKİR TESBİHI:

Ceviz, abanoz veya ıhlamur ağacın - dan yapılmı'}, iri taneli binlik tesbihlerdir. İmame ve nişaneleri mevlevi sikkesi şek- linde oyulmuştur (Resim: 3).

Zikir, Allahın isimlerinden birini veya birkaçını tekr:ırlamak demektir. Bunun mevlevilikte tesbihle yapılanına (halkay.l girmek) adı verilir' ve ekseriya sabah na- mazından sonra, ihya geceleri denen pazar ve perşembe akşamhrı, kandilde, yats,ı na- mazından sonra mescidde, derin bir aşk ve vecd içinde, çekilirdi.

Zikir yapılacağı zaman şeyh, mihra- bın önüne serilen posta, yüzü cemaata gel- mek üzere oturur. Halkaya girecek, yani zikir ayinine iştik edecek dervişler "halka" halinde çepçevre diz çöker. Şeyh':•1 tam karşısında oturan derviş, kolların<l:ı bşıdığı binlik tesbih'in imamesini öperek şeyhe verir ve tesbihi açarak halkaya yu- yar. Herkes kendi önüne gelen taneleri tu- tarak öper. Bundan sonra şeyh "besmele" çekerek yüksek sesle (Allah...) der ve ima-

meden itibaren bir tesbih tanesini sağa iter. Zikir devam ettikçe tesbih, halka için de sağa doğru devreder. Şeyh, zikri kafi bulduğu an işaret verir ve böylece zikir, bir dua ve gülbang'la sona erer. Bunda:1 sonra tesbih, usulünce toplan3.rak dürülür. Zikir ayini bazı değışikliklerle, diğer tarikatlarda mesela *Hamzavi'lerde* de görülmektedir.

PAZARCI MAŞASI:

30 - 40 cm. uzunluğunda çift ağızlı ve kabzalı, bir kılıf (kın) a yerleştirilmiş, şiş şeklinde demirden bir alettir. Bazılarının sapı kıvrık olup (mütteka = dayanak) şe dindedir (Resim: 4-5).

Mevlevi dergahlarında, pazarda alıcı-veriş işleri ile görevli dede'ye "pazarcı dede" adı verilir. Pazarcı Dede, matba1 canları gibi (hizmet tennuresi ve sikke) giyer, omuzun3. uzunlamasına devşirilmiş "tur<1" denilen bir peştemal atardı. Çarşı- ya çıkacağı zaman, hizmetinin alameti olarak, beline yatağan vaziyetinde maşasını nkar ve bunu bir zincirle "elif-i nemed"ine b::ığlardı. Ayrıca, pazarcı dede, sağ elinde daima bir zembil taşır ve içindekilerini kimseye göstermezdi. Hiçbir mevlevi, *BektaJi'lerde* olduğu gibi, keşkül vesair bir kap taşımazdı.

SOMAT (SIMAT):

1 - 2 m. çapında daire şeklinde tahb sofradır. Altına, 20 - 30 cm. yükseklikt- bir iskemle konur ve üzerine siyah renkte, apliklerle süslü (sımat meşini) serilir. Bu meşin hazan doğrud1n doğruya yere de serilebilir. Bazı sımat meşinleri dikdört- gen şeklinde olur ve karşılıklı oturulurdu. Buna (Elif-i Somat) denirdi (Resim: 6).

Mevlevilikte, yemek vakti, somat'n; etrafına postlar serilir, çepçevre havlula:- yayılırdı. Kaşıklar, sapları sağ'l gelmek ve yüzüstü kapanmak suretiyle sofraya dizilirdi. Herkesin önünde bir tutam tuz bulunur, yemeğe tuzla başlanır, tuzla bitirilirdi. Sofraya davet (Somat'..1 sala) olduğu zaman dervişler matbahta toplanır, baş keserek (eğerek), sofranın etrafına bağ- daş kurarlardı. Yemek sükünetle, yavaş yavaş yenir, konuşulmaz, ağız şapırclatıl - mazdı. Yemeğin sonunda sofraya kıdemli.si

tarafından dua edilir, gülbang çekilird,. Sofraya hizmet eden derviş, yemek bitinceye kadar niyaz vaziyetinde bekler, saka- Eder, yemekten sonra sofrayı toplardı. Bu urnl, diğ-er bazı t:irikatlarda da görülmektedir.

18 BUDAKLI ŞAMDAN:

18 budağı olan pirinç bir şamdandır. Tepesindeki son budağı ile 19 olur. Altında, yayvan bir sahan mevcuttur (Resim: 7).

Mevlevilikte. 18 rakamı daima kuts'll sayılmıştır (3). Mevlana, büyük eseri *M esnne'i'nin* ilk 18 beytini bizzat yazını . diğerlerini de söyleyerek Çelebi Hüsameddin'e yndırmıştır. Mevlevilerce bu 18 br:- yit, *Kur'an'ın* Fatihası gibi, bütün Mesnt'-vi'nin özü ve ruhu sayılmıştır. Keza, Tanrı adlarından (Hay' = Daima diri) sözü, eb- CEd hesabıyla 18 dir. İşte, 18 budaklı şamdandan bu esai,3. dayanmakt::ıdır. Her budağına bir mum diJtilir, 1001 günlük çile'yi dolduran mevlevi derviş'i hücreye çıkacağı gün, bu şamdandan 18 mumu uyandırılır (yakılır), hususi bir merasim yapılırdı. Şamdandan, aşçıbaşının nezaretinde m:ıtbah- ta muhafaza edilirdi.

DİĞER EŞYALAR:

Yukarıda saydığımız eşyafardan ayrı olarak, mevlevilerin kullandıkları diğer başk;1. eşyalar da mevcuttur. Mesela, mevlevi dergahlarının en büyüğü ve genel merkezi olan Konya Mevlevi Dergahında bir *Nisan Tası* vardı. Bir san'at şaheseri olan bu büyük tase mukaddes sayılan Nisan yağmurlan toplanır, bu suyl Mevlana'mn destan batındıktan rnnra, şifa suyu olarak hastalara ve ziyaretçilere ikram edilirdi. Türbedar dede'nin boynuna astığı ind işlemeli bir kese içindeki Türbenin *gümüş anahta*11, mübarek günlerde hususi bir merasimle açılarak ziyaret edilen kırk bohçaya sanlı *s'lkal-ı şerif*, dergaha mahsus *rne'l'levi sancağı*, *buhurdan* ve *ruilaptanlar* v. s. burada zikredilebilir.

(3) Fazla bilgi için bak: Mehmet Önde,, Mevlevilikte 18. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, sayı: 85. Ağustos 1956.

